

ATAERKİL KAPİTALİST TOPLUMDA KADININ BEDENİ

Melda YAMAN ÖZTÜRK*

Özet

Ataerki tahakküm en görünür biçimiyle kadın bedeni üzerinde ortaya çıkar. Binlerce yıldır erkekler, kadınları, cinselliklerini, genelde üreme sağlığını özelde doğurganlıklarını ve bedensel etkinliklerini denetleyerek tahakküm altına almaya çalışmıştır. Günümüzün ataerki kapitalist toplumunda kadınların bedeni, emeklerinin yanı sıra, değer ve artı-değer yaratımının konusu haline gelmiştir. Bir yandan kadınların "becerikli parmakları", şefkatlilik, sabırlılık gibi toplumsal cinsiyet rolleri ile duygusal emek artı-değer yaratım sürecinde öne çıkmaktadır. Öbür yandan kadın bedeni emek süreçlerinde çeşitli biçimlerde kapitalist tahakküme maruz kalmakta ve kadınların emek etkinliği bedenleri dolayısıyla özgül biçimlerde denetlenmektedir. Bu nedenle, kadınların özgürleşmesinin koşulu bedenleri üzerinde tam denetime kavuşmalarıdır.

Anahtar kelimeler: Kadın bedeni, kadın doğurganlığı, kadın emeği, ataerki kapitalizm, kozmetik sanayi

Female Body in Patriarchal Capitalist Society

Abstract

Patriarchal oppression most clearly emerges on the female body. For thousands of years, men have dominated women by controlling their sexuality, their fertility, and activities of their bodies. In today's patriarchal capitalist societies, female body, as well as female labour, has become the object of value and surplus value creation. On the one hand, their "nimble fingers" or their gender roles such as kindness and patience and their emotional labour become prominent in the surplus-value creation. On the other, female body is exposed to capitalist oppression in various ways and their labour activities are controlled through their bodies in specific ways. That's why, the condition of women's emancipation is to have full control of their bodies.

Key words: Female body, fertility, female labour, patriarchal capitalism, cosmetics industry.

"Kadın bedeni, devlet ve erkekler tarafından temellük edildiği ve emeğin yeniden üretimi ile birikimin bir aracı olarak işlev görmeye zorlandığı oranda, kadınların sömürülmelerinin ve direnişlerinin son zemini'dir" (Federici, 2011).

*Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

GİRİŞ

İnsan neslinin üremesi, insan toplumlarının birincil koşuludur. Bedenleri ve doğurganlıklarıyla toplumların varoluşunu ve süregitmesini sağlayan kadınlar, gebelik, doğum ve emzirme edimleriyle özgül emek süreçlerini deneyimleyerek insan yavrusunu üretirler.

Kadın bedeninin toplumların varlığını sürdürmesinde bu muazzam katkısına karşılık, erkek egemenliği, çağlar boyunca, kadın bedeni üzerinde yeniden üretilmiştir. Erkekler, kadınları, cinselliklerini, doğurganlıklarını, bedensel etkinliklerini denetleyerek tahakküm altına almaya çalışmıştır. Erkeklerin kadınların cinsel ve üreme kapasitesine el koyması özel mülkiyetin ve sınıflı toplumun oluşumunu önceler. Hatta, Gerda Lerner'a göre , kadın bedeninin ve cinselliğinin metalaşması, özel mülkiyetin temelinde yer alır (Lerner, 1986).

Günümüzün ataerkil kapitalist toplumlarında da erkekler, doğurganlıklarını, giyiniş ve görünüş biçimlerini, hareket kabiliyetlerini, emek süreçlerini, bedensel veya cinsel etkinliklerini denetleyerek, kadınlar üzerindeki ataerkil tahakkümü sürdürürler. Ataerkil tahakküm kapitalist üretim ve tüketim süreçleriyle dolayımlanırken, kapitalistler, ataerkil eşitsizliklerin sağladığı elverişli koşullar sayesinde kadın bedenini özgül biçimlerde sömürür. Kadınlar emek güçlerinin, bedenlerinin veya -şefkatlilik gibi- toplumsal cinsiyet rollerinin metalaşmasıyla sermaye için değer yaratıcı hale gelirler. Aynı zamanda kadınlardan hane içinde karşılıksız bakım hizmeti beklenir. Kadın bedeni, fuhuş sektöründe olduğu gibi dolaysızca veya reklam sektöründeki gibi dolaylı yoldan kadınların emek-gücüsüyle birlikte meta ilişkilerine çekilmektedir.

Kadın bedeninin sermayeyle bağlantısı emek etkinliklerinin ötesine geçerek, tüketim ilişkilerine dek uzanır. Kadınlar, "olması gereken" beden görünüşüne kavuşmak -göz altı çizgileri gibi yaşın ilerlemesiyle oluşan "olumsuzluklardan" veya kalçalarında biriken yağlardan kurtulmak- için bedenlerini kozmetik sanayinin ellerine bırakabilirler. Başlarda ayrıcalıklı üst sınıflara sunulan bir hizmet olan kozmetik ürünler ve hatta estetik cerrahi, bugün orta sınıfların ulaşabileceği denli ucuzlamıştır.

Bu çalışmada, kadın bedeninin ataerkil kapitalist toplumda temel iki işlevine odaklanacağım; kadın bedeni bir yandan toplumun yeniden üretiminde merkezi bir rol üstlenmişken, öbür yandan sermaye için değer yaratımı sürecinin konusu haline

getirilmiştir. Kadınların günümüz toplumunda ezilmesinin, bu ikili emek sürecinin çözümlenmesiyle daha anlaşılır olacağı düşüncesindeyim. Çünkü, kadınlar her şeyden önce bedenleri ve doğurganlıkları denetlenerek baskılanmaktadır. O halde, kadınların özgürleşmesinin koşulu, bedenleri üzerinde tam denetime sahip olmalarından geçer.

Kadının Özgül Emek Süreci: İnsan Yavrusunun Üretimi

İnsanın üremesi ve çocuğun bakımı maddi üretim sürecini işaret eder. Toplumlar, binlerce yıldır, ikili bir üretimi sürdürürler; bir yandan ihtiyaç nesnelere bir yandan da kendilerini, insanı, üretirler. Ve insanın üretimi, her türlü üretimin temel koşuludur.

İnsan yavrusunun üretimi kadınların özgül emek etkinliğidir. Kadınlar insan neslinin üremesinde biyolojik özelliklerinden ötürü gebelik, doğum ve emzirmeyi üstlenirler. Ancak, kadınlara üremedeki işlevlerini aşan, farklı bir toplumsal görev yüklenmiştir; çocuk bakımı. Çocuk bakımı, ilkçağlardan günümüze genellikle kadınların işi görülmüş, kadınların toplumsal üretimin öbür alanlarına katılımını -veya bu alanlardan soyutlanmasını- belirleyen temel etkenlerden biri olagelmıştır.

Antropolojik bulguların ortaya koyduğu üzere, insanlık tarihinin şafağında, insan topluluklarının tek geçim yolu derleyicilik toplayıcılıktı. Toplumdaki tek işbölümü kadınla erkeğin üreme ediminde biraraya gelmesiydi. Avcılığın başlamasıyla, toplumlar yeni bir işbölümü deneyimlediler; çoğu toplumda erkekler avcılığa yönelirken, kadınlar derleyici kaldılar. Cinslerin avcılık ile derleyici/ toplayıcılıkta uzmanlaşması, pek çok antropoloğa göre, insan yavrusunun bakım ve beslenme ihtiyacında temellenmektedir (Childe, 2007; Lerner, 1986; Şenel, 1991). Bu bakışa göre, "yavrulu insan" -kadın-prematüre doğan insan yavrusunun beslenme ve bakım işini üstlenerek, hem yavruyu korumak hem de ava zeval vermemek için daha çok yakın çevredeki besinleri derlemiştir. Bununla birlikte çocuklu kadınlar da ava katılmış, kimi toplumda avcılık kadın işi görülmüştür; örneğin Eskimolar'da balıkçılar genelde kadındır.

Günümüz ataerkil kapitalist toplumunda da çocuk bakımı "kadın işi" olarak görülmektedir. Kadınların çocuk bakımını üstlenmesini gerektirecek biyolojik bir neden bulunmamakla birlikte, bu işin kadın işi olması kadının üreme edimindeki rolüyle bağlantılandırılmaktadır. Çocukları kadınlar doğurduğu (ve emzirdiği) için kadınların bakması gerektiği düşüncesi, toplumun hemen her kesiminde yaygın bir kabuldür. Bu kabul, kadınlara yüklenen -şefkat, duygusallık- gibi toplumsal cinsiyet rollerince meşrulaştırılır -baba şefkati anneninkinin yerini tutabilir mi?-, anneliğe yüklenen ilahi -cennet anaların ayağının altındadır- veya "rasyonel" -her kadın önce annedir- anlamlarla, kadınların bu muazzam yükü üstlenmesi "onurlandırılmaya" çalışılır. Elbet kadınlar çocuklara -ve yaşlılarla hastalara- bakarken, erkekler ücretli iş edinir, kültürel veya sportif etkinliklere katılır, edebiyat, bilim, sanat, felsefe ile uğraşabilirler. Bu nedenle, kadınların toplumsal konumunu belirleyen temel öğelerden biri çocuk bakımındır.

Çocuklar, aynı zamanda geleceğin üretici gücüdür. Kadınlar çocukları yetiştirirken, geleceğin işçilerini de yetiştirmektedirler. Bugünün çocukları yarının işçileridir. Kadınlar, besinden giysiye tüm ihtiyaç nesnelere, eğitimden sağlığa temel hizmetlerin meta ilişkisine çekildiği kapitalist toplumda, kapitalizmin en önemli varlık koşulunu, geleceğin emek gücü sahiplerini hane içinde kapitalist olmayan koşullarda üretirler. "Üç çocuk doğurun" buyruğu, şimdi daha anlaşılır değil midir? Kadınlar hane içine kapatılıp toplumsal süreçlerden uzak tutulurken geleceğin işçilerini yetiştirirler istenmektedir. Ama öyle çok sayıda çocuk doğurup büyütsünler ki sermayenin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücü, artan emek arzının düşürdüğü ücretlerle olanaklı hale gelsin, denmektedir. Aslında bu akıl pek basittir ve bir taşla iki kuş vurmaya benzer; bir yandan kadınların emeği ve bedeni üzerindeki denetimi artırarak, kadınların erkeklere bağımlılığını güçlendirmek amaçlanmaktadır, öbür yandan işçi ücretlerini düşürecek tedbirler kadınların omuzlarına yüklenmektedir.

"Kadınlığın" ve Ataerkil Tahakkümün Zemini Olarak Beden

Dinsel mitler kadını, cinselliği ve günahı eşanlamlı görür. Antik mitolojide Pandora'nın kutusu (Pandora's box) ("box" sözcüğünün İngilizce'de vajinanın gündelik dilde karşılığı olması dikkat çekicidir) dünyanın bütün kötülüklerini, cinsellik dahil, içerir (Fortier, 1975).

Toplumsal cinsiyet normlarına göre "kadın olmak", yansız bir olguyu ifade etmekten hayli uzaktır zira ataerkil toplumda kadınlık, tabiyet ve egemenlik ilişkileri çerçevesinde kurulur. Kadın, ilkin, bedeniyle "kadın" olur. Kadının bedeni, ataerkil normlara göre oluşturulurken, kadın, bedeninin ve bedensel etkinliklerinin ataerkil mekanizmalarla denetlenmesiyle, "kadın" haline gelir.

Kadınları denetim altında tutmak için yaratılan "kadınlık" kriterlerine toplumların tarihinden çarpıcı örnekler verilebilir; bunlardan biri eski Çin geleneğindeki "küçük ayak" işkencesidir. Çin'de kız çocuklarına, ayak parmakları kırılıp, ipek sargılarla bağlanarak, ayaklarını küçük gösterecek "altın lotus" adı verilen demir ayakkabılar giydirilirdi. Cinsel cazibenin ve iffetin göstergesi kabul edilen üç inç uzunluğundaki bu ayakkabılar - erkeklerin zevk çengeli (lotus hooks)-, kadınların tek başına hareket etmesini engellediğinden, erkeklere bağımlılıklarının sembolü haline geldi (Daily, 2000).

Buradaki mesele sadece erkeklerin tariflediği bir "güzellik" kriterini, kadınların bedenine zarar vererek dayatmasından ibaret değildir, ne de erkek egemenliğinin kendisini küçük yaşlardan itibaren kadın bedeni üzerinde hissettirmesidir. Mesele, kadınların, bedenleri sakatlanarak hareketsiz kılınmalarıdır; hane dışındaki dünyaya dair bilgilere erişimlerinin kısıtlandığından, erkeklere bağımlılığının sürdürülmesidir. Üstelik, kadınların ayaklarını sakatlayanın erkekler olduğu, erkeklerin bundan nesnel çıkarları bulunduğu görünmez hale gelmiştir. Küçük kızlara bu ayakkabıları anneleri veya yakın

kadın akrabaları giydirdiğinden, kadınlar daha küçücük yaşlarında öbür kadınlara "güvenilmeyeceğini" öğrenirler! Erkekler, böylece, kendi egemenliklerini pekiştirirken, kadın dayanışmasını, kadınların bedenlerini sakatlayarak, zedelemiş olurlar.

Günümüz toplumlarında kadınların bedenlerini denetim altına alan böylesi işkencelerin bulunmadığı düşüncesine kapılmak hayli yanıltıcıdır; eve kapatılmak, davranışların denetlenmesi, ardarda doğumlar, bekaret kontrolleri, kürtaj yasağı, estetik cerrahi, açlığa varan diyetler kadınların yaşamını işkenceye çevirebilmektedir (Reischer, 2004).

Kadınların cinselliği binlerce yıldır ataerkil tahakküm altındadır. Tarih boyunca kadınların cinselliğini daha özgürce yaşadığı dönemler olmuştur elbet ancak çoğu durumda kadınların cinsel bağımsızlığı, erkek egemenliğine tehdit olarak görülmüş ve baskılanmaya çalışılmıştır. Ataerkil kapitalist toplumda heteroseksüel tek eşli evli kadınların cinselliği normdur. Arzulu veya şehvetli kadın erkek fantazisini süslediği müddetçe kabul edilebilirdir, yoksa kadın aoseksüel, edilgen, itaatkar olmalıdır. Ortaçağın şehvetli, asi, itaatsiz olarak tarif edilen kadınlarını yola getirmeyi amaçlamış cadı avı bugünkü kadının yaratılmasında ilk adımdır (Federici, 2011). Anneliğin yüceltilmesi ve kadınlığın iffet, namus kategorileriyle yeniden tarif edilmesiyle, sonuca ulaşılmıştır. Bu dönüşüm sürecinde devlet cinselliği, doğurganlığı ve aile hayatın denetleyen eril bir kurum olarak yapılanmıştır.

Kadınların bedenleri üzerindeki denetimin kritik yanlarından biri üremeye bağlantılıdır. Günümüzün "modern" toplumlarının çoğunda kürtaj hakkı yirminci yüzyılın ikinci yarısında mücadelelerle kazanılmıştır. Türkiye'de kürtaj yasağı 1983 yılında kaldırılmıştır. Oysa Ortaçağda kadınlar şifalı otlar türünden çeşitli doğum kontrol araçlarına sahipti. Kadınlar, periyodu hızlandırmak, kürtaja neden olmak veya gebeliği önlemek için "rahim ağzına yerleştirilen koruyucular" (fitiller) kullanıyordu. Kapitalizmin şafağında doğum kontrolünün suç haline getirilmesiyle kadınlar nesilden nesile aktarılan ve onlara doğum konusunda nispeten

özerklik sağlayan bu bilgilerden mülksüzleştirilmiştir (Federici, 2011). Kendi bedenleri üzerindeki denetimi yitiren kadınlar, çeşitli sebeplerden ötürü istenmeyen gebeliklerde ya çocuğu doğurmak durumunda kalmış ya da canlarına kasteden yöntemlerle çocuğu aldirmaya veya düşürmeye çalışmıştır.

Türkiye'de son dönem kadınların bedenine ve doğurganlığına yöneltilen saldırı, yükselen muhafazarkarlığın ürünüdür. Ataerkil eşitsizliklerden beslenen iktidar, kadınların bedenlerini, cinsellikleriyle üreme kapasitesini sınırlayarak denetim altına almaya çalışmaktadır. "Üç çocuk doğurun" diye buyuran dil veya kürtajı yasaklayan / kısıtlayan politikalar, açık ki kadın bedenini erkeklerin ve devletin denetimine sokmayı hedeflemektedir. Bu hedef, Türkiye genelinde yürürlüğe konan çeşitli projelerle desteklenmektedir. Örneğin, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın "Aile Okulları Projesi" kapsamında pek çok ilde belediyeler eğitimler başlatmıştır. Bu eğitimlerde "aile birliğinin" önemi konu edilmekte, ailenin islam dinindeki önemine vurgu yapılmaktadır. Eğitimlerde kadınların cinselliğine ve bağımsızlığına tehditler savrulduğu görülmektedir. Örneğin, Kütahya belediyesinin düzenlediği üç günlük kursta verilen eğitimlerde nikahsız yaşamının kadını soysuzlaştırdığı, feministlerin kadın haklarını savunarak kadınlara "zulüm" ettiği ileri sürülmüştür.

Ailenin ataerkil ilişkiler bütünün süregitmesinde taşıdığı işlev, kadının baskılanmasını sürdürmek ve kadını hane içine kapatarak, erkeklere bağımlı kılmaktır. 2012 Nisan ayı başında AKP'nin Ankara'da "Yerel Yönetimler ve Aile" başlıklı bir sempozyum düzenlemesi bu nedenle rastlantı değildir. Aileyi güçlendirmek, kadınları erkeklerin tahakkümü altına sokmakla aynı şeydir; kadınları eve kapatmak, ücretsiz bakım sağlayıcı konuma getirmektir. Böylelikle güçlü aile bağları, edilgen, itaatkar kadınların yanı sıra, sorgulamayan, boyun eğen, pasif nesiller yaratılmasına olanak verir. Ancak mesele muhafazarkarlığı dayatmaktan daha karmaşıktır; zira ataerkil denetim, kapitalist birikimin bugünkü ihtiyaçlarıyla örtüşmektedir. İlkin uysal, itaatkar, hane

içinde bakım işi yüklenmiş istihdama katılmayan kadın, yeni dönem sanayi politikaları için ideal emek gücü yaratmaktadır. Kadınların bakım işlerinden arta kalan zamanda esnek işlerde çalışması istenmektedir. Böylece kadınlar, sermayenin ihtiyaç duyduğu esnek işlerde çalışacak ucuz emek gücü havuzunu oluşturacaktır. Ne var ki esnek çalışmanın "kadınlara uygun iş" olarak ifade edildiği görülmektedir; oysa bu yakıştırma, sermayenin esnek çalışmaya duyduğu ihtiyacı kadınlara yansıtmasından başka bir şey değildir. Esnek çalışmanın kadınlar için ideal olduğunu iddia etmekle egemen söylem hem kadını ataerkil normlara yerleştirir hem de bu ataerkil normlara dayanarak, sermayenin ihtiyacını sanki kadınların ihtiyacıymış gibi ifade ederek gerçekliği ters çevirir.

Bu bağlamda "üç -veya beş- çocuk doğurun" söylemi kadınları eve kapatmanın yanı sıra iktisadi / politik hedefleri barındırmaktadır. Yani güçlü aile bağlamında kapitalizmin ikinci hedefi, kadınların hane içinde çocuk (ve yaşlı/hasta) bakımını üstlenmesidir. Sosyal politikalar geriler, bakım kurumlarının sayısı azaltılır ve sağlık hizmeti metalaşırken, büyüyen yarığı kadınların doldurması, yani kadınların hanenin yaşlılarına ve hastalarına bakması istenmektedir. Sağlık sistemindeki neo-liberal dönüşümle hastanede kalma süresinin gerilemesi, örneğin, hastanın bakımını hane içindeki kadınlara yüklemektedir. Bahsi geçen sempozyumun davetiyesinde yer alan geniş aile fotoğrafı, hedeflediği "mutluluk" tablosunun hemen ardından, kadınların hane içindeki potansiyel iş yükünü ortaya koymaktadır. Üçüncü hedef ise, neslin hızla üremesine yöneliktir. Elbette ki üç (beş) çocuk kritiktir; kadınlardan hane içinde geleceğin işçilerini yetiştirerek yedek işçi ordusunu genişletip, ücretlerin düşmesine katkıda bulunması beklenmektedir (Yaman Öztürk, 2012). Ne ironiktir ki, geçenlerde basına yansıyan şu talihsiz sözler, ataerkil kapitalist sistemin yeniden üretiminde kadından beklenen tüm bu "görevlerin" kadını baskılamayla kol kola yürüdüğünü, her türlü eleştirenden çok daha iyi ortaya koymaktadır: "Kadınlardan anneliği çıkardığımızda geriye kutsal bir şey kalmaz". Bu sözler kadını anneliğe indirgemekle kalmaz, kadınlar üzerindeki

ataerkil denetimi gözler önüne serer. Ataerkil iktidar, kadınlara, çocuk bakımını yüklemek için annelik üzerinden bahşettiği kutsallığı, kendisine yönelen en ufak bir tehditte geri almakta; yahut kadınları bu kutsallık payesini geri almakla tehdit ederek denetim altında tutmaya çalışmaktadır.

Yine son dönemde gündeme gelen kürtaj düzenlenmesi benzer bir zihniyetin ürünüdür. Yeni düzenlemelere göre yasal kürtaj izninin yalnızca "anne ve bebeğin bedensel sağlığındaki riskler" ile sınırlanması, insanın psiko-sosyal özelliklerini dikkate almayan bir bakıştan kaynaklanmaktadır. Planlanmamış veya -ergen gebeliği, aile içi huzursuzluk, eşin uyguladığı fiziksel şiddet, duygusal istismar, tecavüz sonucu gebelik, ailenin zarar görme olasılığı veya yoksulluk gibi- istenmeyen gebeliklerin de dikkate alınması gerekir. Benzer durumlarda kadınlar sağlıklı ortamlarda ücretsiz kürtaja serbestçe ulaşabilmelidir (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2012).

Kadınlar bedenleri için oluşturulan "normlar" nedeniyle büyük eziyet çekmektedir. Bir kere kadınların büyük çoğunluğu bedeninden hoşnut değildir. Kadınlar "güzelleşmek" uğruna hemen her gün adeta bir dekatlon yarışı deneyimler. Aslında kadınlara biçilen rol ideal bedene ulaşmaları değil, ulaşmamalarıdır; "amaçlanan, ideala ulaşmama sonucu değil; ulaşmanın imkansızlığı, yani ulaşamama halinin sürekliliğidir" (Elçik, 2010).

Çoğu kadın kendini "şişman" bulmaktadır. Türkiye'de de özellikle kentlerde çoğu kadın düzensiz de olsa bitmek bilmeyen bir diyet yapmaktadır. Yapılan son araştırmalar "istemli yetersiz beslenme" alışkanlığının küçük yaşlarda başladığını göstermektedir. İzmir'de yapılan bir araştırma, 12-16 yaşındaki ekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin yüzde 70'inin kendini kilolu bulduğunu, yüzde 10.5'inin de diyet yaptığını ortaya koymuştur (Oğuz, 2005).

Erkek arzusunun biçimlendirdiği, kadınların ulaşmak için türlü cefa çektiği ancak büyük çoğunluğunun dışında kaldığı "norm" kadınların endişe, yetersizliklik, kendine güvenmeme

duygularını besleyerek, erkeklere tabiyetini güçlendirir. "Anorexia" ve "Bulimia" gibi yeme bozukluğu hastalıklarının yüzde 90'ının kadınlarda görülmesi bir yana, bu hastalıklar bütün psikiyatrik hastalıkların en yüksek oranda can kaybına neden olan özelliklerini taşımaktadır (Oğuz, 2005). Body Shop'un torbalarının üzerinde yazan doğru ise "dünyada beş top model ve onlara benzemek isteyen 5 milyar kadın" bulunmaktadır (Düzkan, 2010). Yeterince "güzel" veya yeterince "zayıf" olmamak gündelik alışkanlıkları da etkilemektedir. Kadınların yaklaşık 7/10'si görünüşünü beğenmediği için olağan yaşam etkinliklerinden (erkek arkadaşlarıyla buluşmak, okula veya işe gitmek) elini ayağını çekmektedir (İnceoğlu, 2010).

Öte yandan bu "güzellik" arayışı, güzelliğin irksal hiyerarşisini de barındırmaktadır. Örneğin Asyalı kadınların, güzelliğin yanı sıra zekanın da göstergesi kabul ettikleri Avrupalı göz yapısına sahip olabilmelerini vaat eden gözkapağı ameliyatı giderek yaygınlaşmaktadır. Morgan estetik operasyonların içerdiği cinsiyetçi, ırkçı ve yaşçı şiddetin altını çizerek, kadınların "bıçak bağımlılığına" dikkat çekmektedir (Sharp, 2000). "Gençliği muhafaza eden, çirkin ve sıradan olandan güzel yaratan" bu sihirli bıçaklar ataerkil bağlamın merkezindedir; kadınların bedenlerini patolojik kılarak sömürür.

Sermayenin Yarattığı Beden/Bedenin Yarattığı Sermaye

Kapitalist toplumda kadınlar bedenleri ve emekleriyle özgül bir metalaşma sürecinin nesnesi olurlar. Kadınların emek süreçleri bedenlerinden kolaylıkla kopartılamaz; bedenin işlevleri kadar kadın bedenine yüklenen anlamlar, normlar ve toplumsal cinsiyet rolleri her türlü emek etkinliğine eşlik eder, dahası emek süreçlerini şekillendirir, bu nedenle kadınların kapitalist anlamda sömürülmesi, bedenleri üzerindeki ataerkil tahakkümle kol kola yürür.

Kadının bedeni ve cinselliği fuhuş ve pornoda olduğu gibi dolaysızca, reklamlar, medya ve emek süreçlerinde dolaylı yoldan metalaştırılır. Beden, üreme ve cinsellikle bağlantılı işlevler üzerinden

parçalara ayrılır ve vajinaya, rahme ve memeye indirgenir (Sharp, 2000). Günümüzde kadınların yumurtaları da alınır satılır bir meta halini almıştır. Kadın bedenin metalaşması, kapitalist sömürünün kapitalist öncesi sömürü ve tahakküm biçimleriyle iççe geçtiği bir örüntü sergiler. Örneğin fahişelik, üretim, üreme, köleleştirme ve sömürgeleştirmenin birbirine karıştığı süreçler olarak karşımıza çıkar (Sharp, 2000).

Kadın bedeni üretim süreçlerinde "toplumsal cinsiyete" dayalı rolleri üzerinden dolaylı olarak emek etkinliğine konu olur. Örneğin, 1980 ve 1990'larda Meksika'dan Endonezya'ya geç kapitalistleşen dünyada "itaatkar" kadınların "becerikli" parmakları uluslararası sermayenin emek yoğun tekstil sanayileri için en elverişli seçim olagelmişti (Yaman Öztürk, 2010). Kadınlar sağlıksız çalışma koşullarında, uzun saatler boyunca ucuza çalıştırılarak, "Asya Kaplanları"nın kapitalist gelişiminin motoru oldular. Bu ülkelerin bir çoğunda kadın işçilerin 'el çabuk'luğunu vurgulayan kampanyalar ve reklamlar yapıldı. Örneğin Malezya'da hükümet, ülke içinde yatırım yapacak uluslararası sermaye için işçi kadınların reklamını yapan broşürler hazırlamıştı. Broşürde, "Elleri küçüktür ve son derece özenle çalışır. Üretim hattının verimliliğine doğulu (Malezyalı) bir kızdan daha çok katkı koyabilecek denli iyi niteliklere ve kalıtsal özelliklere sahip biri daha var mıdır?" diye soruluyordu.

Bir başka örnek hosteslerdir; uçaklarda kadın hosteslerin işi ikram servisi ve yolculara yardımcı olmakla sınırlı değildir, hosteslerden yolcuları hoş tutması, rahatlatması da beklenir. Örneğin, iniş ve kalkışlarda kadın hosteslerin anonsuyla yolcuları anne sesini anıştıran bir sesle rahatlatmak amaçlanmaktadır. Bu örnekte kadınlara yüklenen "şefkatlilik", hava yolu şirketlerinin bir "kullanım değeri" olarak sonuna dek sömürdüğü bir olgu olarak karşımıza çıkar. Böylece, ataerkinin kadına "yakıştırdığı" toplumsal bir norm, kapitalizmin değer yaratımında bir dolayım / araca dönüşmektedir. Benzer biçimde Arlie Russell Hochschild hava yolları şirketlerinin diğer emek biçimleri gibi duygusal emeği de metalaştırdığını ve satılan ürünün bir

parçasına dönüştürdüğünü ileri sürmüştür (Hochschild, 2003). Tanıdık örneklerden bir diğeri de hemşireliktir. Erkekler de bu mesleğe kabul edilmeye başlamışsa da hemşirelik kadın mesleği görülmektedir. Bakım işiyle bağlantısı, duygusal emek içermesi, şefkat ve sabır gerektirmesi gibi kadınların toplumsal cinsiyete dayalı rol ve davranışlarıyla bağlantısı, hemşireliği kadın mesleği haline getirmiştir. Bu nedenle cinsiyete dayalı işbölümünün neredeyse dolayimsız bir uzantısıdır. Açıkçası sağlık alanı, hem hemşirelik mesleği ile ilintili hem de erkek hekim - kadın hemşire biçiminde rollerin ayrışması bakımından cinsiyete dayalı işbölümünün hayli görünür olduğu bir örüntü sergilemektedir.

Kadınlar kapitalist emek süreçlerinde özgül tahakküm biçimlerine maruz kalırlar. Emek süreçleri üzerindeki denetim, kadınların bedenlerinin denetlenmesiyle koşut gelişir. Kadınların annelik ve karılık rolleri, kadınları işyerinde baskılayan mekanizmalara dönüştürülebilir. Kadınların baskılanması iş görüşmelerinde başlar. İş görüşmesinde kadınların bedensel özelliklerine vurgu yapan sorular sorulmakta, kimi meslek alanlarında kadınların beden ölçüleri ile görünüşleri kriter alınabilmektedir. Görüşmelerde kadınlara çocuk yapmayı düşünüp düşünmediği sorusu yöneltilmekte, hatta kadından bir süreliğine doğurmama garantisi istenebilmektedir. Kadınların bedenleri üzerindeki denetim emek süreçlerinde daha baskın bir biçim alabilmektedir. Kadınlardan belirli biçimlerde giyinmesi, veya belirli davranışlarda bulunması istenebilir. Kadınlara yüklenen "iffetlilik", "ağırbaşlılık" gibi ataerkil norm ve davranışlar, iş yaşamında da yürürlüktedir. Ne ironiktir ki, kadınlardan belirli normlara uyan davranışları sergilemesini bekleyen zihniyet, kadınları aşağılayan, bedeniyle ve giyinişiyle ilgili söz söylemeye cüret eden, sözel veya fiziksel tacizde bulunan zihniyetle yan yanan durur. Hatta çoğu zaman bu ikisi çakışır.

Kadınlardan aynı zamanda "hoş görünmesi" beklenir. Kadın banka çalışanları, marketlerde çalışan genç kadınlar, hostesler ve -özellikle özel hastanelerdeki- hemşireler her daim bakımlı ve güler

yüzlü olmalıdırlar. Pek çok (prestijli) iş alanında ise kadınlardan "kadınsı" özelliklerini öne çıkaracak biçimde bakımlı olmaları beklenir. Örneğin, bankacılık alanında kadınların görünüşlerine özen göstermesi zorunludur; hatta genelde gişelere ve ön masalara kadınların yerleştirildiği görülmektedir (Eyüboğlu, 2000).

Kadınların emek etkinliği üzerindeki özgül denetim, cinselliklerini ve doğurganlıklarını denetleyeme dek uzanır. Örneğin Meksika sınırındaki sanayilerde (maquiladoralar) hayli ileri gidilmiş, kadınların cinselliğini ve doğurganlığını denetleyen uygulamalar yapılmıştır; örneğin kadınlara düzenli olarak gebelik testi yaptırılmıştır (Yaman Öztürk, 2010). Türkiye'de de Novamed direnişi, şirketin olumsuz çalışma koşullarını dayatmasının yanı sıra sıralı gebelik uygulaması gibi kadınların bedenleri ve cinsellikleri üzerinde kurmaya çalıştığı dolaysız denetime karşı yürütülmüştü (Akgökçe, 2007).

Öte yandan kadın bedeni, güzellik, incelik, kozmetik sanayi, estetik cerrahi birlikte ataerkiyle kapitalizmin mükemmel uyumunu bir kez daha ortaya koyar. Kadınların daha ince, daha güzel, daha genç görünmek için yapamayacağı yok gibidir; elde edilecek ödül için acı çekmeye değerdir; böylece beden, güzel görünmek uğruna "kurban" edilir (İnceoğlu, 2010). Bu uğurda kadınlar, kapitalist toplumda devasa bir sektör haline alan kozmetik ve ilaç sanayine milyonlarca lira akıtmaktadır. Erkeğin arzusu, ataerkinin kurduğu dil ve tahakküm biçimleriyle kadının arzusuna dönüşmekte, bu tahakküm sermayenin dolayımıyla -ve elbet teknolojinin sağladığı olanaklarla- yeniden üretilmektedir. Burun estetiği, yüz gerdirme, yağ aldırma (liposuction) gibi kozmetik operasyonlar, bu nedenle, feminist eleştirinin yanı sıra politik ekonominin de konusudur.

Sonuç Yerine: Bedenimiz Bizimdir

Kadın bedeni binlerce yıldır erkek egemenliğinin kurulduğu ve yeniden üretildiği alan olagelmıştır. Ataerkil normlar, ilişkiler ve kurumlar kadınların bedenlerini, cinselliğini, üreme kapasitesini denetleyerek, kadınları tahakküm altına almıştır.

Kapitalizm, kadınların bedenini emeklerinin yanı sıra değer ve artı-değer yaratımının konusu haline getirmiştir. Kadın bedeni bir yandan emek süreçlerinde çeşitli biçimlerde kapitalist tahakküme maruz kalırken, öbür yandan kozmetik sanayiye ve tıp sektörüne yeni değerlenme alanları yaratmaktadır. Öyle görünüyor ki, kadın üzerindeki ataerkil kapitalist tahakkümün en görünür ve en güçlü olduğu alan kadın bedenidir.

Kapitalizm ve erkek egemenliği ilkin kadın bedenini tahakküm altına aldığına göre, kadınların özgürlük mücadelesinin merkezi taleplerinden biri bedenleri ve üreme kapasiteleri üzerinde tam bir denetime kavuşmaktır. "Üç çocuk doğurun" söylemine, kürtaj yasağına, beden için tayin edilen "güzellik" kriterlerine karşı kadınların yanıtı "bedenimiz bizimdir" sloganıdır. Avrupalı feministler de 1970'lerde "bedenim benimdir yaşamım benimdir" diye haykırıyorlardı (Seccombe, 1986). Bu sloganlar, kadınların bedenleri üzerindeki tahakkümün özünü ortaya koyar: Kadınların bedenleri ve üreme kapasitelerini denetlemek, kadınlar üzerindeki toplumsal denetimin merkezinde yer alır. Kadınlar bedenleri üzerinde tam denetim kuramadıkça kendi yaşamlarını denetleyemeyecektir.

KAYNAKLAR

- Childe, G.** (2007) *Kendini Yaratan İnsan*. Çev.: Filiz Ofluoğlu, Varlık Yayınları.
- Akgökçe, N.** (2007) *Bu Kez Kızlar, Direniş ve İnsan Onuru Kazanacak! Novamed: Bir Grevin Öyküsü*. Erişim adresi: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=13198. Erişim tarihi: 10 Nisan 2012.
- Daly, M.** (2000) *Gyn / Ecology*, H. Barnett (der.), *Sourcebook on Feminist Jurisprudence* içinde, Cavendish Publishing: London.
- Düzkan, A.** (2010) *Moralim Bozuldu Kuaföre Gittim*. G. Elçik ve T. B. Özenç (der.), *Bedende Kıpırdanmalar* içinde, Varlık Yayınları.
- Elçik, G.** (2010) *Paramparça Bedenler ve Lanetli Şımanlık*. G. Elçik ve T. B. Özenç (der.), *Bedende Kıpırdanmalar* içinde, Varlık Yayınları.

Federici, S. (2011) *Caliban ve Cadı*. Çev: Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık.

Fortier, L. (1975) *Women, Sex and Patriarchy*. *Family Planning Perspectives*, 7 (6):278-281.

Hochschild, A.R. (2003) *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press.

İnceoğlu, Y., Kar, A. (2010) *Yeni Güzellik İkonları: İnsan Bedenin Özgürlüğü mü Mahkumiyeti mi?*, Y. İnceoğlu ve A. Kar (der.), *Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni* içinde, Ayrıntı Yayınları.

Lerner, G. (1986) *Creation of Patriarchy*. Oxford University Press.

Eyuboğlu, D., İncir, G., Ilgaz, N. A., Fidan, E., İnce, Y., Yoğunboy, Y. (2000) *Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.

Reischer, E., Koo, K.S. (2004) *The Body Beautiful: Symbolism and Agency in The Social World*. *Annual Review of Anthropology*, 33: 297-317.

Seccombe, W. (1986) *Marxism and Demography: Household Forms and Fertility Regimes*, J. Dickinson ve B. Russell (der.), *Western European Transition* içinde, Croom Helm, London: 23-55.

Sharp, L.A. (2000) *The Commodification of the Body and Its Parts*. *Annual Review of Anthropology*, 29:287-328.

Şenel, A. (1991) *İlkel Topluluktan Uygur Topluma*. Verso Yayınları.

Türkiye Psikiyatri Derneği. (2012) *Türkiye Psikiyatri Derneğinin Kürtaj ve Sezaryen Tasarısı Hakkında Görüşleri*. Erişim adresi: <http://sosyalistfeministkolektif.org/feminist-gundem/feminist-gundem/kurtaj/297-turkiye-psikiyatri-derneginin-kurtaj-sezaryen-tasarisi>. Erişim tarihi: 30 Eylül 2012,

User, İ. (2010) *Biyoteknolojiler ve Kadın Bedeni*, Y. İnceoğlu ve A. Kar (der.), *Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni* içinde, Ayrıntı Yayınları.

Yaktıl-Oğuz, G. (2005) *Bir Güzellik Miti Olarak İncelik ve Kadınlarla İlgili Beden İmgesinin Televizyonda Sunumu*. *Selçuk İletişim*, 4 (1): 31-37.

Yaman-Öztürk, M. (2010) *Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler*. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1 (24):105-132.

Yaman-Öztürk, M. (2012) *Sosyo Ekonomik Politikaların Dönüşüm Sürecinde Kadın Emeği*. III. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi sunuç metni, 18-20 Mayıs, İstanbul.